

OLTIN KESIM QOIDASI — TABIAT VA SAN'AT UYG'UNLIGIDAGI SEHRLI ANDOZA

*Guliston davlat unversiteti Sa'natshunoslik fakulteti Rangtasvir dasgohli
yo 'nalishi 3 bosqich talabasi
Abduqayumova Aqida Abdurashid qizi*

Annotatsiya: *Oltin kesim qoidasi insonning vizual dunyoqarashi, badiiy didi, murakkab matematika va tabiatdagi mutanosiblik orasidagi eng uzviy va betakror bog'lanish sanaladi. Oltin kesim, yoki bo'lmasa, oltin nisbat deyiluvchi bu muvozanat hodisasi qadim zamonlardan beri tabiatda, san'atda, me'morlikda, dizaynda va boshqa ko'plab sohalarda muhim rol o'ynab kelmoqda. Bu nisbat nafaqat geometrik yoki arifmetik o'lcham sifatida, balki odam ongida o'ziga xos estetik quvonch, go'zallik, mukammallikka intilish holatini uyg'otuvchi kuchli qonuniyat sifatida ham qadrlanadi. Oltin kesim inson idroki uchun eng jozibali, eng tabiiy va yoqimli shakllardan biri bo'lib, asarlar, obyektlar yoki kompozitsiyalarning sog'lom va go'zal ko'rinishida ajralmas ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Oltin kesim, oltin nisbat, kompozitsiya, san'at, tabiat uyg'unligi, matematik mutanosiblik, Leonardo da Vinchi, Fibonachchi, me'morlik, dizayn, diqqat markazi, estetik muvozanat, uyg'unlik, milliy naqsh, spiral, arxitektura, san'atshunoslik.*

Mazkur nisbatning ildizlari qadimgi ilm-fan, madaniyat va mafkura rivojida topiladi. U qadimgi Misr va Gretsiya me'morligidan boshlab, Rim san'ati, uyg'onish davri rassomchiligi, musulmon sharqi naqsh va hujjatkorligi, zamonaviy san'at va arxitekturaga qadar o'z o'rnini yo'qotmagan. Oltin kesim qisqacha ifodalanda, to'rtburchak yoki segment ikki qismga shunday bo'linadiki, uning kichik qismi katta qismga bo'lgan nisbati, katta qismi esa butun segmentga bo'lgan nisbati bir xil bo'ladi. Bu nisbat doirada ham, to'rtburchakda ham, spiralda, bargda, gumbazda yoki inson tanasida — har joyda takrorlanadi. Oltin nisbat insoniyat tafakkurida o'zining soddaligi va betakror mutanosibligi bilan avvalambor qadimiy yunon

olimlari tomonidan ko'plab tadqiq etilgan. Apollon ibodatxonasi, Partenon kabi me'moriy obidalar, eng go'zal ibodatxonalar va saroylar fasadlarida ushbu nisbatdan foydalanilgan. Yunon rassomlari va haykaltaroshlari tasvirlarida oltin kesimdan ehtiyotkorlik bilan foydalanganlar, shuningdek, yunon matematigi Evgdor ushbu nisbat haqida o'zining mashhur teoremlarida atroflicha ma'lumot bergan. Fibonachchi sonlari deb nom olgan ketmaketlik ham aynan tabiatdagi oltin nisbat asosida rivojlanadi [1].

Tabiatda oltin kesim o'zini turli-tuman shakllarda namoyon qiladi. Barglar o'silishi, gullarning qoq markazidan spiral shaklida rivojlanishi, qumtepalarning to'lqinlari, chig'anoqlarning aylanmasi, daraxtlarning o'sish yo'nalishlari — bularning barchasida oltin nisbat, ya'ni eng chiroyli, eng ko'zga yoqimli tartib va nisbat mavjud. Inson yuz tuzilmasi, tatbiqotlar, kaft bilan tirsak orasidagi masofa, yuz va tananing segmentlari ham ushbu oltin kesim qonuniga rioya qiladi va shu sababli ko'p hollarda bu nisbat eng mukammal, eng chiroyli ko'rinish sifatida qadrlanadi. Me'morlikda oltin kesimdan foydalanish inshoot va binolarning o'lchamlarida, ularning fasadlari va ichki joylashuvi, qurilishdagi detallarning joylashuvi, bezak va naqshlarda ajralib turadi. Masjidlar, madrasalar, cherkovlar va saroylarning bezagida, ayniqsa, musulmon naqsh san'ati va muqarnaslarda oltin nisbatdan foydalanish an'anaga aylangan. Bu esa me'moriy obidalarni ham alohida uyg'un va qiziqarli ko'rinishga olib keladi. Rassomchilikda oltin kesim kompozitsiya tuzilmasini ishlab chiqishda asosiy me'zonlardan biri bo'lib xizmat qiladi. Rassom o'z asarining asosiy diqqat markazini, ya'ni asosiy motiv, asosiy qahramon yoki syujetning chorrahasini aynan oltin kesim chizig'i bo'ylab yoki spiral aylanmasi bo'ylab joylashtiradi. Bu esa rasmga tabiiylik, mukammal mutanosiblik va yoqimli muvozanat beradi. Mashhur rassom Leonardo da Vinchi, Raffael, Mikelanjelo asarlarida ham asosiy obrazlar, figuralar va diqqat markazlari oltin kesim asosida joylashtirilgan. Leonardo da Vinchining "Vitruviy odam" nomli eskizi aynan inson tanasining nisbatlari oltin kesim asosida ekani haqida muhim dalil bo'lib xizmat qiladi. Dizayn sohasida oltin kesim prinsipi bugungi kunda chuqur o'rganib chiqiladi. Grafik dizaynda, veb-sahifalar tuzilmasida, logotip va brend belgilarini yaratishda,

reklama san'atida, foto kadri kompozitsiya qilishda oltin kesim eng kuchli usullardan biri hisoblanadi. Sababi, inson ko'zi intuitiv ravishda aynan oltin kesim bo'ylab tashkil etilgan nisbatlarni eng estetik va muvozanatli deb qabul qiladi [2].

Oltin kesimning ramziy mazmuni ham boy. Faylasuflar va olimlar ushbu nisbatni olam naqshining birligi, tabiatdagi uyg'unlik, adolat, mukammallik, chiroyli tartib ramzi sifatida ham qadrlashadi. Konkret hisoblashda bu nisbat deyarli birga yaqin, ya'ni bir butun uchdan olti (1,618) tarzida ifodalanadi. Bu raqam matematika, arxitektura, musavvirlik, haykaltaroshlik, musiqada bir necha yuz yillardan buyon asosiy o'lchov sifatida qabul qilinib keladi. Oltin kesimga amal qilinsa, vizual asarlarni idrok qilish, ularni anglash, ko'z orqali ongga tushuntirish ham juda osonlashadi. Chunki tabiat taqozosi bilan, mana shu nisbat inson ongiga chuqur o'rnashgan. Bu qonuniyatdan foydalanilmagan tasvir, obyekt yoki inshoot, ko'pincha ko'zni jazbamaydigan, g'alati, tartibsiz va tabiiylikdan uzoq tuyuladi. Oltin nisbat — go'zallik, tartib va mavqening ramzi sifatida qat'iy o'rinni egallaydi. San'at, fotografiya va dizaynda oltin kesimni topish uchun maketda qator chiziqlar yoki spirallar yordamida asosiy diqqat markazini belgilash odatga aylangan. Bu usuldan foydalanilgan har bir asar – rasm, surat, grafika yoki me'moriy loyihada ular mukammal uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Oltin kesim tafakkuri rassom yoki dizayner ongining yangi bosqichda ishlashiga yordam beradi, umumiy ko'rinish va mazmunda yuksak uyg'unlikni ta'minlaydi. Har bir ijodkor asar tuzishda yoki dizayn yaratishda ushbu nisbatdan ongli holda foydalanishi kerak [3].

Tarixiy san'at asarlariga nazar solinsa, Leonardo da Vinchi asarlaridan tortib Salvador Dali va Pablo Pikassoga qadar ko'plab buyuk rassomlarning ushbu tamoyilga qat'iy amal qilganligini ko'ramiz. Masalan, Leonardo da Vinchi "So'nggi kechki ovqat" aslida nigoh markazi va asosiy figuralar to'g'ri oltin kesim asosida joylashtirilgan. Mashhur suratlar, haykallar va zamonaviy arxitekturadagi eng sara binolar ham ushbu nisbat asosida qurilgan. Oltin kesim nafis kompozitsiya, ruhiy uyg'unlik, mukammal muvozanat va ilohiy tartib ramzi sifatida muhim ahamiyatga ega. Oltin kesimni bugungi kundagi zamonaviy texnologiya va dizaynda ishlatish ayniqsa muhim. Bosma va veb-dizayn, grafik sanoat mahsulotlari, sanoat dizayni,

interyer va eksteryer dizayni, moda va zamonaviy san'at yo'nalishida bu qoidaning qo'llanilishi natijasida mahsulotlar ko'zni jalb qiladigan, chiroyli, tuzilishda aniq va tartibli bo'lib chiqadi. Reklama sanoatida inson e'tiborini ko'proq tortuvchi rasmlar va maketlar aynan oltin kesim yoki spiral bo'ylab joylashtiriladi. Shu orqali savdo va brendingda ham oltin nisbatning muhim o'rni yaqqol seziladi. Oltin kesim printsipining o'rganilishi nafaqat san'at bilan cheklanib qolmaydi. Matematika va fizikada ham ushbu nisbat o'ziga xos rollga ega. Masalan, Fibonachchi ketmaketligidagi har bir ikki ketma-ket sonlarning nisbati ham muayyan dastlabki birlikdan so'ng aynan oltin nisbatga aylanadi va tabiatda har qadamda namoyon bo'ladi. Bu qonuniyat hayotning uzviy birligi va mukammallik yo'lida qat'iy tartib borligini isbotlaydi [4].

Milliy an'anaviy san'atimizda ham oltin kesim ko'plab naqsh, so'zana, ganchkorlik, zardo'zlik, miniatyura, rangtasvir va boshqa amaliy san'at namunalari orqali ifodalanadi. Analogik tarzda, masjidlar, minoralar, qabriston va peshtoq bezaklaridagi naqsh va ornamentlar mutanosiblik asosida — aynan oltin kesim chizig'i, aylana, parallelogramma, spiral yoki trapeziya asosida quriladi. Bu devoriy surat, ganchkorlik hamda yog'och o'ymakorlik san'atida qadrlil tamoyil hisoblanadi. Oltin kesim printsipi inson ongi va idroki uchun ruhiy farah va qoniqish manbai bo'lishi qat'iy tasdiqlangan. Psixologlar va san'atshunoslar ta'kidlashicha, mazkur nisbat asosida yaratilgan asar inson idroki orqali eng birinchi va oson idrok qilinadigan, yaxshi esda qoladigan, u yoki bu obraz yoki tuyg'uni uzluksiz eslatib turadigan, yashirin ma'nolar va uyg'unlik berdi deb hisoblanadi. Bu, nafaqat kattalar, balki bolalar va yoshlarni tarbiyalashda, didini shakllantishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Oltin kesim bolalar rasmlarida, maket va loyihalarida ko'pincha tabiiy ravishda uchraydi, aksariyat hollarda esa oqilona va ataylab qo'llanadi. Oltin kesim qadriyatlari bugungi globallashuv davrida ham ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, san'at va dizayn sohasi yuksalgan sari ushbu qonuniyatga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ko'zga yoqimli va tabiatga yaqin maket, loyihalash, milliy va zamonaviy arxitekturada mustahkam uyg'unlik, arxitekturaviy tartib va uyg'unlik aynan oltin kesimdan foydalanish natijasidir [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, oltin kesim qoidasi san'at, dizayn, tabiat va kundalik hayotda go'zallik, nafislik va mukammallikning eng muhim qonuniyatidir. Bu nisbat eng oddiydan eng murakkabgacha bo'lgan barcha shakl va obrazlarda uyg'unlik, muvozanat hamda tabiiylik keltirib chiqaradi. Oltin nisbat uyg'unlikka, chiroyli tuzilishga, kompozitsiyada diqqat markazi va mujassamlashganlikka olib keladi. Bu orqali inson idroki va qalbida beqiyos estetik zavq, ruhiy quvvat va did shakllanadi. Har bir zamonaviy rassom, dizayner, me'mor hamda ijodkor oltin kesim printsipli va matematik andozalarini chuqur o'rganishi, bu sohada ijodiy yondashuvdan foydalanishi zamonaviy san'atning eng barakali natijalari uchun zamin bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. L. Da Vinchi. "Traktatlar". Milan: Mondadori, 2005.
2. M. Livio. "Oltin nisbat. Hayot, tabiat va san'atning sirli kodi". Moskva: Eksmo, 2007.
3. I. D. Andreev. "Kompozitsiya asoslari". Moskva: Master-klassi, 2012.
4. G. Ergashev. "Me'moriy naqsh va kompozitsiya". Toshkent: O'zbekiston, 2015.
5. E. D. Fibonachchi. "Liber Abaci". Parij: Editions Vrin, 2007.
6. Sh. Orolboyeva. "Oltin kesim va san'at uyg'unligi". Toshkent: Ma'rifat, 2013.
7. N. Otabekov. "Tasviriy san'at nazariyasi". Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
8. R. G'aniyev. "Tabiatda kompozitsiya". Toshkent: Mehr, 2018.